

A close-up photograph of a person's hands holding a small green seedling with dark soil. The person is wearing a light blue lace-trimmed top. The background is softly blurred, suggesting an outdoor setting. A semi-transparent dark grey banner is overlaid across the middle of the image, containing the title and subtitle in white text.

SEGURETAT HUMANA I CONSTRUCCIÓ COMUNITÀRIA

Document 2020

Foto d'Arxiu del Grup de Treball de Seguretat Humana i Construcció Comunitària, 2020. Taller comunitari. Seguretat Comunitària des de la cura del barri. Trinitat Vella, Barcelona

Aquest Document 2020 pretén reflexionar al voltant de les possibilitats i limitacions d'un concepte alternatiu de seguretat que situa les necessitats de les persones com a centre focal de la seva atenció i cura. Des d'aquesta mirada, la noció de seguretat no s'orienta tant en la concepció tradicional centrada en la protecció de l'Estat, sinó cap a una concepció que promou la protecció de les persones sota la lògica del desenvolupament humà, el dret a la ciutat i la construcció comunitària. És per això que l'itinerari que es proposa per aquest article s'inicia presentant el concepte de seguretat humana; es continua analitzant tant les potencialitats que ofereix en clau de benestar de les persones, les llibertats i els drets humans, com les debilitats a nivell de clarificació conceptual, com de distorsió en el seu ús i aplicació en polítiques públiques; i, finalment, es defensa la necessitat d'apostar per la noció de seguretat humana com a marc per a la promoció de condicions materials i socials mínimes per una existència digna a la ciutat des d'una perspectiva de construcció comunitària de la seguretat.

Aquest text apareix amb dues premisses: La primera és que veu la llum en un context concret. És en el moment actual d'excepció, confinament i gran incertesa que estem vivim. L'Estat s'ha situat amb una força centralista i autoritària realitzant discursos bel·licistes davant del virus Covid-19. I la segona és que el document forma part de la feina d'un grup que, al voltant del concepte de «seguretat humana i construcció comunitària», ha estat treballant durant els tres últims anys, i que ha nascut amb el suport d'Energies Comunitàries¹.

Ara, sense cap intenció d'exhaustivitat i amb una postura més aviat reflexiva, volem compartir algunes de les idees i aprenentatges fets. Dins del possible, esperem que aquestes reflexions ajudin a construir una concepció de la seguretat destinada a proporcionar cura i donar satisfacció a les necessitats bàsiques, que permetin el ple desenvolupament de les persones per viure una vida digna de ser viscuda.

1. Energies Comunitàries és un projecte del Servei d'Acció Comunitària de l'Ajuntament de Barcelona gestionat per la Cooperativa Etcèteres. <https://ajuntament.barcelona.cat/acciocomunitaria/ca/energies-comunitaries>

Introducció

En el moment que escrivim aquest Document 2020 no sabem l'escenari que trobarem una vegada finalitzi el confinament. El que sí que estem veient són les diverses accions que marquen una narrativa (que podem considerar o qualificar com) clarament militaritzada i autoritària de l'Estat. A l'Estat Espanyol aquest procedir es pot veure de forma clara i sense gaire embuts. L'anàlisi el podem fer inevitablement des de casa a partir del que llegim, de les xarxes socials i de les converses que mantenim online. No pretenem ser exhaustius, simplement destacar aquells elements que considerem més rellevants en aquesta deriva:

- Al llarg de la crisi, les declaracions institucionals s'han realitzat amb la presència i participació sostinguda i molt evident de militars i policies d'alta graduació amb un vocabulari clarament bel·licista. "Aquesta és una guerra que hem de guanyar". Així mateix, les exhibicions militars han estat una constant en pobles, ciutats i espais habilitats com a hospitals d'emergència.
- Les declaracions del monarca, Felipe VI, es realitzen amb vestimenta militar i amb posat marcial.
- Per decret, els nostres mòbils poden ser controlats i rastrejats. El BOE del 28 de març a l'Ordre SND / 297/2020, obliga el desenvolupament d'una aplicació informàtica per l'Estat per a la geolocalització dels i les habitants d'un territori a través dels seus telèfons mòbils. L'Estat podrà verificar si les persones usuàries es troben a la comunitat autònoma en què declaren estar.
- Es multipliquen les denúncies d'abús de poder per part de les forces d'ordre envers de les persones que surten al carrer i també sobre les persones sense sostre que viuen al carrer. Fins i tot ha d'intervenir el Síndic de Greuges per tractar de moderar aquestes actituds.

El discurs polític i ideològic que afirma que els governs autoritaris són més eficients té molts punts per ser el dominant i obrir, així, la porta a normatives i polítiques públiques que posen en segon ordre els Drets de les

persones. Per tant, es fa necessària una mirada que situï les necessitats i la cura de les persones en el centre focal de l'atenció i l'acció. I el concepte de «seguretat humana» ens apropa a aquesta darrera concepció.

Seguretats en tensió

Algunes de les coses que hem après en aquests mesos de treball és que per començar a parlar de seguretat i fer una mirada diferent ens hem de respondre dues preguntes:

1. La seguretat de qui?
2. La seguretat davant de què?

Depenent de qui respongui a aquestes preguntes ens situem davant d'un escenari o altre. Ens situem davant del concepte de «seguretat nacional» o de «seguretat humana». En els seus orígens moderns, el concepte de seguretat es troba vinculat a la idea d'Estat-Nació i de la seva sobirania. Si imaginem que ens responen des de l'Estat, segurament ens parlarà de la «seguretat nacional» i respondrà que hem de protegir i salvaguardar l'Estat de dret per mantenir les llibertats en el marc de les lleis de què ens hem dotat de forma democràtica; ens ha de protegir davant dels perills interns, com pot ser patir violència física, dels perills externs, com pot ser la pèrdua del control militar d'un territori, i de perills globals, com poden ser el terrorisme, el narcotràfic, la lliure circulació, i el crim organitzat (Recasens, 2006).

En el 1994 l'Organització de les Nacions Unides va introduir oficialment en l'informe de desenvolupament humà una nova dimensió de la seguretat, centrant el concepte en el respecte a la vida i la integritat de la persona: la «seguretat humana». Per tant, la seguretat és de les persones, del seu desenvolupament i protecció dels seus drets i per viure en dignitat. La idea central és anteposar el concepte de «seguretat humana» al de «seguretat nacional», és a dir, anteposar la seguretat de les persones a la seguretat de l'estat-nació. **Per sentir-nos segures, les persones necessitem saber, per exemple, que disposarem d'uns recursos econòmics suficients, que tindrem un habitatge digne, que menjarem saludablement cada dia, que no serem assetjades en sortir al carrer, o que ens puguem sentir lliures i acceptades**

independentment de l'origen, el gènere, la cultura, etcètera. Citant l'informe de PNUD de 1994, «**la seguretat humana s'expressa en un nen que no mor, una malaltia que no es difon, una ocupació que no s'elimina, una tensió ètnica que no explota en violència, un dissident que no és silenciada. La seguretat humana no és una preocupació per les armes: és una preocupació per la vida i la dignitat humanes**». El concepte, segons l'informe de PNUD de 1994, té quatre característiques bàsiques:

- La universalitat. Afecta les persones de tot el món. Les amenaces són comunes, el que pot variar és la intensitat amb la qual es viu en un lloc o altre.
- La interdependència. Les fronteres nacionals no impedeixen que un problema d'un lloc n'afecti un altre, com pot ser la contaminació o una pandèmia.
- Adequades. Acaben en crisis humanitàries greus que afecten molts territoris.
- La prevenció. Fer front a les situacions de forma avançada és menys costós que donar resposta amb posterioritat. Per exemple, invertir en atenció primària i formació en hàbits saludables pot ajudar a contenir el creixement de determinades malalties cardiovasculars.
- L'ésser humà. El situa, tal com hem vist, en el centre d'unes accions que han d'anar orientades a la consecució real de desenvolupament humà i l'exercici i gaudi ple dels drets humans.

El concepte de «seguretat humana» ens aporta una nova perspectiva, on l'Estat i les estructures de poder no són el centre, sinó que la mirada va cap a la protecció del subjecte, de les comunitats, dels éssers en relació, que és per a qui actua. Per tant «la seguretat comença a ser contemplada no només des de l'absència de violència física, sinó de garantia de drets, oportunitats i qualitat de vida de les persones en condicions afins al benestar i desenvolupament integral de cada ésser humà» (Ariza, 2011). La seguretat humana, tal com és entesa en el PNUD, té dos aspectes principals (Dorothy Estrada, 2011): en primer lloc, la seguretat davant d'amenaces cròniques

com la fam, les malalties i la repressió; i, en segon lloc, la protecció contra pertorbacions sobtades i nocives en els patrons de vida diària, ja sigui a les llars, els llocs de treball o les comunitats. I, en aquest marc, es parla de set dimensions de la seguretat: econòmica, alimentària, salut, mediambiental, personal, política i comunitària.

A continuació mostrem un quadre que simplifica, ens ajuda a comparar i donar resposta a les preguntes formulades:

	Seguretat nacional	Seguretat humana
La seguretat de qui?	Per a la defensa de l'Estat de dret	Per al desenvolupament de les persones i la protecció dels seus drets
La seguretat davant de què?	Enfront les amenaces internes, externes i globalitzades: violències, robatoris, terrorisme, narcotràfic, etc.	Seguretat física i emocional davant de qualsevol tipus de violència i abús de poder. Per a la subsistència, el desenvolupament i una vida digna. Seguretat per posar la vida al centre.

Som conscients que la definició de seguretat humana té les seves limitacions. Per un costat és més fàcil definir-la en la seva absència que en la seva presència; i, per altra banda, pot ser massa àmplia i vaga per ser útil per a la pràctica (Dorothy Estrada, 2011) o, en altres paraules, té el perill de voler abastar tant, que finalment no abasti res. Però, alhora, ens sembla molt interessant perquè aquesta mirada sobre la seguretat ens aporta un instrument polític (per fer anàlisi i elaborar propostes sobre seguretat) que ens permet desenvolupar una feina comunitària i veïnal diferent en els barris, així com també polítiques públiques que les acompanyin.

La seguretat com a dret a la ciutat

Estem acostumats i acostumades a viure un procés de securització constant dels diversos fenòmens socials que apareixen en els nostres municipis. L'Estat, molts partits polítics i amb el suport dels mitjans massius d'informació transformen les situacions i conflictes socials que vivim en els pobles

i ciutats en problemes que precisen de solucions basades en la repressió per part de l'Estat. Però pot haver-hi altres lectures d'aquests processos i, per tant, de construcció d'altres propostes per donar-los resposta.

Per exemple, ens trobem amb processos migratoris, en moltes ocasions, provocats pel canvi climàtic, les guerres o la falta de recursos i de perspectives en països empobrits per conseqüència de polítiques colonials. Davant d'això, els Estats problematitzen el «procés migratori», i en lloc de centrar-se en trobar solucions al problema de la fam o la guerra amb els conseqüents moviments migratoris que es generen, es centren en la perillositat dels moviments de població, conseqüentment en la seva repressió i control. El resultat és, per exemple, que el canvi climàtic, ni que sigui indirectament, es converteix en una competència del Ministeri de Defensa o del Ministeri d'Interior i, com que evidentment no s'incorpora el concepte de seguretat humana ni tampoc una perspectiva d'anàlisi sistèmic ni de complexitat social, pretenen combatre-ho amb solucions policials o, pitjor, militars.

Abans de la crisi del Coronavirus, el Departament d'Afers Econòmics i Socials de Nacions Unides preveia que l'any 2050 el 68% de la població mundial viurà en zones urbanes. I, a més, en zones urbanes on la segregació per classe socioeconòmica està molt marcada. Els extraradis estan molt deteriorats i les desigualtats i segregacions espacials repliquen les desigualtats econòmiques. Segons Tica Font i Pere Ortega (2019) «*No és solament que els més pobres viuen en una determinada zona, sinó que el nivell d'oportunitats en educació, salut, accés a la cultura o altres serveis de la ciutat és diferent segons la capa social a la qual es pertany i està relacionada amb la zona on resideixen aquestes persones*».

En aquest sentit, un altre exemple de securi(ti)tzació és el que va tenir lloc a Barcelona i en altres municipis l'estiu del 2019 amb els casos anomenats com "narcopisos". Es parlà llavors d'ordre públic, de criminalitat i de delinqüència. La resposta va ser policial, i més quan va ser reclamada tan sols per un sector de la ciutadania, emparada, això sí, per una massiva pressió des de diferents mitjans de comunicació, clarament orientats cap a posicions polítiques conservadores. Així mateix, es parla molt habitualment de

«narcopisos», per no parlar clarament de narcotràfic. Es focalitza d'entrada el binomi tràfic-consum així com la persecució/repressió del tràfic i també del consum; ara bé, si es focalitza el traç dels diners, visibilitzem molt clarament els fons d'inversió (o fons voltor) que aprofiten la degradació dels barris i que, alhora, conviuen amb empreses que assetgen les persones llogateres. Són grans propietaris de pisos buits, que especulen de forma descarada tot esperant que pugi el preu de lloguer o de venda. Un tema molt ben treballat pels col·lectius veïnals com Acció Raval i Acció Reina Amàlia, que, a més, van participar dels diversos tallers plantejats en el marc de les Energies Comunitàries per sistematitzar propostes fetes des del veïnatge. Aquests col·lectius veïnals plantegen que les solucions han de ser complexes perquè, si no, el problema simplement es trasllada a d'altres barris i, per tant, canvia d'ubicació. D'una manera més que evident se'ns planteja que no poder accedir a un habitatge digne és un indicador d'inseguretat.

És aquí on volem fer referència al concepte de dret a la ciutat, perquè col·loca en el centre la idea de participar en les dinàmiques de la vida urbana. Els habitants d'una ciutat exigeixen els seus drets a viure en un municipi que satisfaci les seves necessitats materials, alhora que satisfà la convivència i la solidaritat. «*El dret a la ciutat no es pot concebre com un simple dret de visita o com un retorn a les ciutats tradicionals. Només pot formular-se com un dret a la vida urbana, transformadora, renovada*» (Lefebvre, 1968). Els i les habitants volen dir i construir al voltant dels reptes que els toca viure, com: l'habitatge, la pobresa, l'exclusió, etcètera.

És a dir, la ciutat ha de facilitar als i les seves habitants una seguretat destinada a proporcionar cura i donar satisfacció a les necessitats bàsiques que permetin el ple desenvolupament de les persones, per viure una vida digna de ser viscuda (Font i Ortega, 2019). «Una seguretat humana». Un exemple apareixia fa uns quants mesos a la premsa, tot explicant com els moviments socials i veïnals de l'Hospitalet de Llobregat uneixen forces per coordinar les seves lluites (Jiménez, 2019) per demanar conjuntament un dret a la ciutat de forma transversal davant de projectes urbanístics i la defensa del patrimoni cultural i natural de la ciutat. I no podem perdre de vista com moltes zones rurals queden situades amb gran dificultats per accedir a

molts dels serveis públics, com per exemple els de salut, que es concentren a les ciutats.

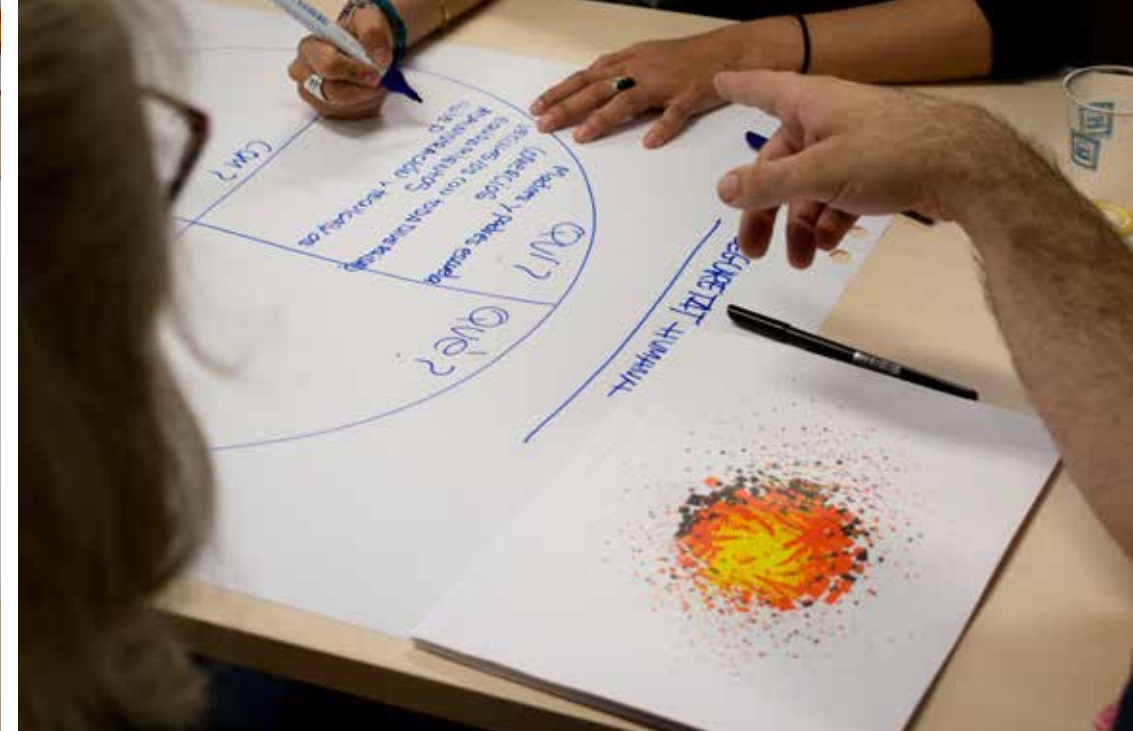
Si parlem d'una ciutat segura que situa les necessitats de les persones com a centre neuràlgic de la seva atenció i cura hem de mirar al feminisme i a la crítica que fa a un sistema econòmic que no posa en valor les cures i, com a resposta, afirma que aquestes s'han de posar al centre de la societat. Cal considerar les tasques de cura com quelcom fonamental en la construcció de les relacions i dinàmiques socials. Per tant, cal redefinir els rols i redistribuir el temps que dediquem a les diferents facetes de la nostra vida. El sistema neoliberal no disposa d'una perspectiva que contempli que les cures són centrals en la vida humana, ni tampoc d'un model assenyat d'assumir-les des de la comunitat i les relacions de proximitat, tan sols es planteja un model d'institucionalització i arraconament (per exemple envers la gent gran i les dones que decideixen ser mares, amb l'expulsió del sistema laboral), impulsant la privatització i mercantilització de les cures de les persones, amb el suport, desgraciadament, de les Administracions públiques. Ho estem observant des de fa anys, però és ara, a cavall de l'actual pandèmia, que se'ns han encarnat d'una manera cruel amb l'actual tragèdia a les residències per a la gent gran. Curiós que etimològicament la paraula seguretat ve del llatí *securitas* i la traducció ve a dir «*estar sense cura*».

«La seguretat humana» és tractar de viure i construir una ciutat segura en l'àmbit econòmic, ambiental i també des de la cohesió social. Ningú es queda enrere. Les persones que habiten la ciutat són les protagonistes, tant per viure-hi com per transforma-la. «*El dret a la ciutat és molt més que la llibertat individual d'accedir als recursos urbans: es tracta del dret a canviar-nos nosaltres mateixos canviant la ciutat*» (Harvey, 2008). L'escenari que es dibuixava abans de la crisi del Covid 19 no era gens falaguer. La ciutat ha de promocionar una vida en dignitat, enlloc d'obstaculitzar l'accés als drets. Així s'expressen els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) quan plantegen «*que els espais urbans del món siguin més inclusius, segurs, resilient i sostenibles (ODS 11)*». Per tant, una ciutat sostenible des de la perspectiva ambiental, econòmica i social és també una ciutat segura.

La construcció comunitària de la seguretat

Els espais de relació propers són el lloc on es verbalitzen i es viuen les inseguretats. La por a patir violència masclista, un robatori, a no arribar a final de mes, a la discriminació per ser d'un origen o cultura diferent a la majoritària o a un desnonament. Cada vegada més, els i les habitants dels barris i ciutats demanden major atenció cap les seves necessitats en seguretat. Des de les polítiques públiques vinculades a la seguretat s'ha traduït tradicionalment en plantejaments durs o bé en altres de caire més tou (Recasens, 2006). El primer, basat en la duresa de les sancions i un funcionament reactiu. I el segon, cercant incrementar la seguretat, aproximant la policia a la ciutadania i apostant per la prevenció. Clar exemple de la construcció d'aquest segon tipus d'accions han estat els equips de policia de barri de la Guàrdia Urbana de Barcelona que han tractat de treballar de forma conjunta amb la ciutadania i els agents socials per co-produir solucions. Amb més o menys encerts.

Però, atenció, la seguretat tal com la plantejem en aquest article no és exclusiva de la policia ni de l'Estat. No parlem de patrulles ciutadanes, sinó que posem la mirada en la construcció de seguretat des de les relacions veïnals i comunitàries. En aquest sentit volem destacar un article acadèmic publicat a la revista «*American Sociological Review*», i ressenyat l'any 2019 en un article del diari Ara per un dels seus autors, Gerard Torrats-Espinoza, professor de sociologia de la Universitat de Columbia. En la seva recerca van quantificar l'impacte que les associacions veïnals, els centres cívics i altres organitzacions de barri van tenir en la reducció de la criminalitat en més de 250 ciutats dels Estats Units entre el 1990 i el 2014. El seu estudi demostra que a les ciutats on aquests tipus d'organitzacions creixen, s'havia experimentat una davallada més gran i sostinguda de tots els tipus de criminalitat. Per a Torrats-Espinoza (2019) «*la criminalitat es va reduir perquè la presència d'aquestes institucions va incrementar la cohesió social entre veïns i va proveir els barris de mecanismes informals de control i dissuasió de la criminalitat*». Alguns exemples són el reaprofitament d'espais abandonats, iniciatives educatives amb joves en situació i d'exclusió social, entre altres.

Fotos de José Vilalta, 2018. Taller Convivència i seguretat humana des del veïnatge.

Des del grup de treball sobre «seguretat humana i construcció comunitària» hem pogut dur a terme diverses taules rodones amb el suport d'Energies Comunitàries, i altres serveis públics (Interculturalitat, etc.), conferències magistrals en el marc universitari, lectures de textos, tallers amb veïnat i agents socials. En aquests espais hem pogut treballar conjuntament amb experiències que s'estan construint, i que posen l'accent en la co-producció, co-responsabilitat, col·locant les cures en el centre per generar pràctiques de seguretat. Alguns exemples han estat projectes com els Camins Escolars de diverses escoles, la Plataforma d'Afectades per la Hipoteca, l'associació Madres Unidas Contra la Droga de Madrid, el projecte Sota, Cavall i Rei al barri de la Mina de Sant Adrià del Besòs, el protocol contra les agressions sexistes del barri del Poble Sec, el Transforma't de Bon Pastor, la Campanya contra els narco-pisos al Raval de Barcelona, la setmana de la Convivència de Trinitat Vella, per citar-ne alguns. Experiències de construcció comunitària que treballen des de les necessitats de les persones, donen veu i llum a aquelles que no la tenen i faciliten l'empoderament personal i col·lectiu,

alhora que provoquen canvis en les relacions comunitàries i, fins i tot, en el marc legislatiu. Necessitem treballar en aquesta línia d'experiències, iniciatives i projectes i, alhora, realitzar estudis que ens permetin d'una manera clara sistematitzar les experiències per millorar-les i obrir escenaris per compartir i fer créixer els discursos i la pràctica al voltant de la seguretat humana.

Finalment, quan sortim del confinament, ens situarem en un nou escenari encara més marcat per lògiques de desigualtat, exclusió i desconfiança. Estarem, sens dubte, obligats a repensar les relacions comunitàries i el concepte de seguretat. Afrontar la seguretat només en els terrenys del control, la reacció i la resposta policial no garantirà el seu èxit; així mateix, situar-se només en aquest tipus de solucions suposarà perdre una oportunitat per fer polítiques públiques més inclusives i transversals. Un treball veïnal i comunitari que situa i percep la «seguretat humana» en els espais de cures per a les persones i el seu desenvolupament, ens obre la porta a solucions més inclusives, flexibles i creatives. I que ningú es quedi enrere. ■ [Barcelona, Maig 2020]

Foto de NeONBRAND en Unsplash

El Grup de Treball Seguretat Humana i Construcció Comunitària és un espai de formació, recerca i reflexió. El Document 2020 esta signat per:

- **Irene Moulas**, de l'equip d'Energies Comunitàries del Departament d'Acció comunitària de l'Ajuntament de Barcelona.
- **Josep Maria Navarro**, de la Cooperativa La Fàbrica.
- **Antonio Alcántara Alcántara**, de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona.
- **Inés Martínez Chacón**, ESPAI CONEIX SCCL.
- **Alejandra López Martín**, del Servei d'Intervenció per a la convivència a l'Espai Públic del Districte de Sant Andreu.
- **Carlota López Rubio**, del Servei d'Intervenció per a la convivència a l'Espai Públic del Districte de Sant Andreu.
- **Lito Barea**, del Servei de Prevenció i Convivència.
- **Houda Dahbi**, del Servei de Prevenció i Convivència.
- **Fatima Hassoun Mohamed**, Servei d'Interculturalitat del Districte de Sant Andreu.
- **Cristina Monteys Homar**, Servei d'Interculturalitat del Districte de Sant Andreu.

BIBLIOGRAFÍA

Ariza, N. 2010. *La aplicabilidad del concepto de seguridad humana en América Latina y el Caribe: el desarrollo humano como fuente de seguridad*. OASIS. Nº 15 (nov. 2010), 33-51.

Energies Comunitàries. (2019). *Relatoria Seguretat, convivència i sentit de pertinença de barri*. Direcció d'Acció Comunitària de l'Ajuntament de Barcelona. Disponible en: https://ajuntament.barcelona.cat/acciocomunitaria/sites/default/files/documents/Seguretat_convivencia_pertinen%C3%A7a_barri.pdf [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Energies Comunitàries. (2018). *Relatoria Convivència i seguretat humana des del veïnatge*. Direcció d'Acció Comunitària de l'Ajuntament de Barcelona. Disponible en: <https://ajuntament.barcelona.cat/acciocomunitaria/sites/default/files/documents/relatoria-seguretat-humana-veinatge.pdf> [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Energies Comunitàries. (2017). *Relatoria Construcció de seguretat humana des de baix a partir d'estratègies comunitàries*. Direcció d'Acció Comunitària de l'Ajuntament de Barcelona. Disponible en: <https://ajuntament.barcelona.cat/acciocomunitaria/sites/default/files/documents/2.Construcci%C3%B3de%20seguretat%20humana%20des%20de%20baix%20a%20partir%20d%E2%80%99estrat%C3%A8gies%20comunit%C3%A0ries.pdf> [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Estrada, D. (2011). *Seguridad humana y Derechos humanos en el Derecho internacional: encrucijadas y posibilidades*. México: Revista Bien Común. Nº. 203, págs. 37-47. México.

Font, T. & Ortega, P. 2019. *Informe 38: Violencia, seguridad y construcción de paz en las ciudades*. Centre Delàs. Disponible en: http://www.centredelas.org/images/INFORMES_i_altres_PDF/Informe38_ViolenciaPauCiutat_CAT_web_DEF.pdf [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Harvey, D. (2008). *El derecho a la ciudad*. New left review, Nº 53, 23-39.

Jiménez, R. (2019). *Moviments socials i veïnals de l'Hospitalet de Llobregat uneixen forces per coordinar les seves lluites*. La Directa. Disponible en <https://directa.cat/moviments-socials-i-veïnals-de-lhospitalet-de-llobregat-uneixen-forces-per-coordinar-les-seves-lluites/> [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Lefebvre, H. (1968). *El derecho a la ciudad*. Madrid. Capitán Swing

Naciones Unidas. (2015). *Objetivos para el Desarrollo Sostenible (ODS)*. Disponible en <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/cities/> [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Naciones Unidas. (1994). *Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo. Informe sobre desarrollo humano*. Capítulo 2: Nuevas dimensiones de la seguridad humana. Disponible en: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_1994_es_completo_nostats.pdf [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

Recasens, A. (2006). *La gestión de la seguridad ciudadana en las sociedades multiculturales*. Revista catalana de seguretat pública, ISSN 1138-2465, Nº. 16, págs. 129-141.

Riechmann, J. (2017). *Ecosocialismo descalzo en el Siglo de la Gran Prueba*. VientoSur. Disponible en: <https://vientosur.info/spip.php?article12298>

Torrats-Espinosa, G. (2019). *Com millorar la seguretat a Barcelona?* Article opinió al Diari Ara. Disponible en: https://www.ara.cat/opinio/gerard-torrats-espinoza-seguretat-barcelona_0_2277372363.html [Recuperat el 28 d'abril del 2020]

